

használta a kedvező helyzetet, melyet Leo császár hiszékenységének köszönhetett. Lefogta a görög követet, a kit a császár hozzáküldött, hogy a békét megkösse; nem is felelt Leonak, s újra a magyarok ellen fordult, a kik most már gond nélkül, teljes biztosságban érzék magukat, ámbár a görög flotta támogatására se számíthattak többé, és most — harmadszorra, ádáz, véres küzdelem után győzött, a magyar sereg legnagyobb részét leölte. A kik megmenekültek, homn is pusztaságot találtak. Mig ők Bulgáriában dültek és harezoltak, a bessenyők Simeon szavára megrohanták Etelközben a magyar tanyákat, leölték, a kit megkaphattak: férfit, nőt, gyermeket, a többi, alkalmasint a legnagyobb rész, mely nagy területen, szerte-széjjel lakva, a közlégő veszély hírét idejében vehette, megriadva, Árpáddal menekült nyugot felé, a Dniester mentén, hogy a Kárpátok erdős bástyája mögött, a kárpátalji, már nem ismeretlen síkságon, nagyobb biztosságban a bessenyőktől, új hazát szerezzen magának: mig délen Simeon VI. Leo császárnak kijelenté, hogy csak akkor köt békét vele, ha a magyaroktól megvásárolt bolgár foglyokat mind ingyen visszakapja s a császár teljesítő kívánságát.⁶¹⁾

IV.

A honfoglalás.

A 895. év végén szállott le a magyar nemzet Árpád vezérlete alatt a vereczkei szoroson át a felső Tiszahátra, Munkács, Ungvár vidékére. Árpáddal jöttek Kurzán, azután Előd, az öreg Álmos és a magyar székek többi vajdái: Kund, Önd, Tas, Huba, újabb kiejtéssel: Hoba, és Tuhutum vagy Téteny, a „hét magyar“.⁶²⁾ Előttük feküdt a nagy daciai síkság, melyet a Tisza szelt, kanyargó folyóival, mocsaraival le a Dunáig. Mögöttük volt a Kárpátok erdős, jobbára teljesen lakatlan heglánca s nyúlványaival jobbra, balra mintegy körülfogta őket, jobb- és balszárnjukat védte; s azokon túl volt nyugaton, a Kis-Kárpátokig a Nyitra- és Vág- hasította síkság, majd völgy, fel Trencsényig, keletre pedig a Berettyó, a Kraszna forrásain, a Meszes hágóján túl, a Szamosok forrásvidéke, tovább délre az Aranyos mente, le a Közép-Marosig: a római világ tulajdonképi Daciája, folyóival, melyekben aranyat mostak, bányáival, melyekből söt fejtettek.⁶³⁾ Már ekkor az „erős“ Swatoplug, „a szomszédok réme“, „népének legokosabb, legravaszabb embere“, „a vérszomjas zavargó“, mint a németek mondák, nem élt. Halála előtt (894.) megosztá birodalmát két fia közt, az idősebbnek, Mojmírnak fennhatósága alatt, de — beszélék — egyetértésre inté őket és, mint a mesebeli apa, három nyilvesszőt

adott nekik, hogy törjék el; s a mikor az erős ifjak nem tudták, gyenge kézzel mind a három vesszőt *egyenként* összetörte.⁶¹⁾ A magyarok mindenekelőtt a Felső-Tiszánál igyekeztek tért foglalni, a hol még nem az erős Morvaország vagy a bolgár hatalom, hanem csak némi avar, bolgár töredékek és apróbb szláv törzsek állottak szemben számos kis gradjaikkal, — fegyverrel, ravaszsággal, a mint épen a szükség kívánta.⁶⁵⁾ Lenyomultak a Sajóig, Zagyváig, Tiszán túl a Berettyóig. Azután, míg Morvaországban Swatopluk fiai közt kitört a belviszály, megrohanták a morvákól függő Duna-Tisza között, melynek lakói közül a mai Bácsban, Bodrogban lakó bodriczok vagy keleti obotriták nevét ismerjük, elfoglalták le a Szerémségig, népét leigázták, vagy szétszórták, úgy hogy a ki fegyverüknek meg nem hódolt, „a bolgárokhoz, horvátokhoz és a többi népekhez” volt kénytelen menekülni. (897.)⁶⁶⁾ Majd kelet felé megtámadták a tiszántúli bolgár birtokokat és — nem kemény harcok nélkül — hatalmukba ejtették, országukat a mai Orsováig terjesztették s diadalittasan, már Pannónia elfoglalására, Karantania és Olaszország megrablására kezdtek gondolni. Pannónia védelmét Arnolf, mikor a magyar-bolgár háborúról és következményeiről értesült, Mosaburggal Brazlaw herczegre bízta.⁶⁷⁾ A magyarok már elkezdték csipkedni s egy csapatjuk 898-ban előre kiment Olaszországba, a Brentánál felütötte kis nemezsátrait és körülnézett. Meggyőződött, hogy Olaszország gazdag és népes; vannak benne városok; némelyik igen erős. Milyen a népe, vitéz-e vagy gyáva? a kémek nem tudták biz-

tosan megmondani; de azt látták a magyarok, hogy az olaszok sokan vannak, nem tanácsos kis csapatokkal közéjük menni; visszafordultak tehát — úgy sem voltak messze hazulról; az utat tíz nap alatt tették meg — és készültek, hogy tavaszra, nagyobb erővel, újra menjenek.⁶⁸⁾

Németországban a vitéz Arnolf 896. óta elbetegedett és mind tehetetlenebbé lón. A bajorok, kiknek tartományán, Pannonián, át kellett menni a magyaroknak, hogy Olaszországba jussanak, nem is bánták, hogy a pogány szomszéd, a helyett, hogy az ő népüket pusztítaná, a távolabb Olaszország ellen készül s ők most teljes erővel a gyűlölt morvák ellen fordulhatnak és segíthetik Swatopluk kisebbik fiát, szintén Swatoplukot, ki bátyjával viszálykodva német segítségért folyamodott. Már 898. nyarán Luitbold Arnolf unokaöccse és kedves embere, a Wittelsbach-család őse, a Csehország felé való német végek őre és Aribo, az Enns és Szárhegy közt fekvő Ostmark grófja, Moimir birodalmába törtek, pusztítottak, sok embert agyonütöttek; s míg a magyarok 898—99. telén otthon fegyvert gyártottak, nyilat hegyeztek, ifjúságukat a hadra gyakorolták: a bajor nagyok újra a morva földet rabolták s a magyarokkal egyességet kötöttek, hogy pannoniai alattvalóikat ne bántásák s ennek fejében nekik, „hogy vadságukat némiképp lecsillapítsák”, mint később mentegetődztek, vászonruhákat adtak. A szerződés megkötésekor a magyarok farkasra, kutyára, melyet ketté vágtak, esküdtek s a bajorok az esküt, ha talán nem is utánozták, jámbor keresztény hívek megbotrányozására meghallgatták,

elnézték.⁶⁹⁾ Mikor ilykép az út megnyílt 899. kora tavaszon, márczius elején, mintegy 5000 válogatott magyar lovas megindult Olaszországba. Szokás szerint sok szekér, ló követte a sereget. A tavalyi úton mentek Aquilejának, Trevisonak, Paduának és az erős Veronának. Azután elárasztották egész Lombardiát. Brescia, Milano, Pavia mellett el, a Ticinon át egész az Alpokig, a Szent Bernát hegyéig égettek, raboltak; az embereket, a kiket értek, levágták, vagy rabszijra fűzték. Itt az Alpések aljában, Olaszország nyugotán, fekszik Vercelli városa. Püspöke, Luitward, alacsony származású sváb ember, nyolcz évig — 879—887 — III. Károly császárnak, az utókor „vastag“ Károlynak, Arnolf nagybátyjának és elődjének, főkancellárja és kedves embere volt, de, főkép kapzsisága miatt, megbukott és a politikáról lemondva, püspökségébe volt kénytelen magát meghúzni. A mint a magyarság, a veszedelem, közeledett, összeszedte roppant, „megmérhetetlen“ kincseit, hogy meneküljön, de a magyarok elfogták, megölték és kincseit mind elrabolták. (899. jún. 24.). Lombardia közepén a magyarok feldúlták Bergamot, messze Olaszország keleti szélén pedig a velencei lagunákat támadták meg. Már Attila ideje óta ide menekültek az emberek az olasz szárazföldről a pusztító barbarok elől s a kis szigeteken lassanként több kis község, város, végre kis köztársaság keletkezett, melyet bátor tengerészek, vállalkozó, nem scrupulosus kereskedő nép laktak s azért már az Adriai-tengeren bizonyos szerepet játszott, különben rendszerint a konstantinápolyi császár fenhatóságát ismerte el és fejét a VII. század óta

duxnak — dogenak — nevezték. A tenger felé a lagunákat a Sile-, Piave-torkolatától a Brenta kifolyásáig több sziget védte, köztük a hosszan elnyúló Malamocco és Palestrina. A magyarok először Cittanuovát égették fel a Piave torkolatánál, azután lóháton, tömlőn a sekély vízben Fine, Equilio vagy Jesulo szigeteket pusztították el; tovább azonban a nyílt vízben előre nem mehettek. Megkerülték tehát a lagunákat és a mai Mestre mellett el lementek a Brenta torkolatához, felgyújtották Capodarginet, Chioggiát és délről a palestrinai sziget felül próbálták megtámadni, elfoglalni Malomocot, Rialtot, a hol kevéssel előbb (898.) épült város, fal s a melynek canal grandeját ellenséges hajók ellen záró lánczeczal oltalmazták; de Péter dux vagy doge jún. 29. (899.) a velencei hajóhaddal a palestrinai sziget Albiola kikötőjénél rájuk támadt „és Isten segítségével“ megverte, megszalasztotta a merész lovasokat, kik „egy tengerbe épített várost“ — „még gondolatnak is vakmerő vállalat“ — „a vizen át akartak elfoglalni“.

I. Berengár, anyja révén Nagy Károly ivadóka, friauli ögróf, 888 óta pedig Olaszország királya. csodálkozva hallá, hogy valami teljesen ismeretlen nép, melynek még nevét sem hallotta, pusztítja Lombardiát és fegyverre hívta országát, kivált Közép-Olaszországot: Tusciat és Róma vidékét, Spoleto és Camerino hercegségeket. Tizenötezerre teszik összegyűlt seregét, háromannyira, mint a mennyien a magyarok voltak. A magyarok arra a hirre, hogy az olasz sereg Paviára tart, (september közepén) összedötek. Az ellenséges földnek úgyszólván közepén.

szemben sokkal erősebb haddal, mely visszavonulást fenyegette, sietve igyekeztek kijutni a hinárból, és csakugyan, az olaszok nem vágták el útjukat, csak utánuk ügettek, mikor hazafelé nyargaltak. Az Addán szerencsésen átúsztak, bár a sietségben sokan a vízbe fultak. Szívesen odaadták volna a prédát, legalább egy részét, a mit szereztek, ha nyugton hazamehettek volna: de a dühös olaszok semmit sem akartak tudni egyezkedésről. Folytatták tehát útjukat az Oglión, Mincion át a veronai nagy mezőig, melyet az Ets hasít. Az olasz sereg, a meunyre bírta, mindig nyomukban volt. Előcsapatja Verona táján utólérte a magyarok hátulsó csapatját. Megütköztek s a magyarok győztek, de nem igen verhették az olaszt, mert közeledett a derékhad, s nekik tovább kellett nyargalni. El is érték szerencsésen a Brentát; átkeltek rajta és megállottak. Ki voltak merülve a hosszú úttól, a Tici-notól idáig. Szemben már az olaszok érkeztek. Mindenestre időt kellett nyerniök s újra békealkudozásra fogták a dolgot. Átüzentek, hogy minden podgyászukat, foglyukat, felesleges fegyverüket, lovukat, csak egyet tartva meg, hogy hazamehessenek, átadják; soha többé Olaszországot nem bántják s erre gyermekeiket adják kezésül. De az olaszok még erről sem akartak hallani. „Mit szerződjenek, mit egyezkedjenek arról, mi már ügyis az övék; döggutyától már nem kell ajándék” — és letelepedtek a Brenta jobb partjára pihenni. A nyugoti népek, a frankok: francziák, németek, lombárdok, akkor szerte-széjjel táboroztak. Taktikai egységeik a szerint alakultak, a mint valamely tartomány, vidék vagy úr, nemzetség, család emberei,

jó barátok, szövetkezve — összeállottak, a hadjáratban, csatában összetartottak, egymás mellé sorakoztak. A csatában vitézül neki mentek az ellenségnek, jól verekedtek; de abból, a mi a hadviselésben sereget sereggé tesz: nagyon keveset tudtak.

Különösen örökre, vigyázásra, táborozáskor keveset gondoltak. Ez a hanyagság most nagy hasznára vált a magyaroknak. Látták, hogy ha akarnának, se tudnának az olaszokkal megegyezni. Nekikmegyünk tehát bátran, mondák haditanácsukban; ha már vesznünk kell, vesszünk el vitéz módra, s azt a becsületet, a mely ránk maradt apáinkról, csorba nélkül „hagyjuk utódainkra”, s ezzel rögtön lóra pattantak, rendezkedtek és átkeltek a sekély Brentán. Elöl a nyilazók vágtattak, lőttek, mögöttük a döntő támadásra készen három derékesapat, tartalék, „les”, mint az olaszok nevezték. Támadásuk teljesen készületlenül találta az olaszokat. Ép ebédelték, s a magyar nyíl „soknak torkára forrasztotta a betevő-falatot”. Soknak a lova még ki volt kötve; rá sem ülhetett, nem is futhatott, mikor a magyarok már ott termettek. Az egyes osztályok nem segíthették, némelyek, személyes vetélkedésből, nem is akarták segíteni egymást. Nem is volt az ütközet, hanem mérsárlás. Ezeren és ezeren, köztük sok püspök, gróf, hullottak el. Úgy szólván az egész olasz sereg odaveszett, s a hír túlozva! húszezer halottat emlegetett. (Sept. 24.) Berengár megmenekült, de országa újra tárva volt a magyar pusztításnak. A Po bal partját már odamenet feldúlták; most a jobb partra vetették magukat, Modena, Reggio, Piacenza környéket égették, rabolták, Modena mellett

a híres nonantolai monostort, a longobard királyok alapítását, felgyújtották, a szerzetesek közül többet megöltek, a kolostor sok kéziratát megégették. 900 tavaszáig, tehát mindössze egy egész évig pusztítottak Olaszországban és Berengár csak kezesekeket adva ajándékokkal tudta őket rávenni, hogy ott hagyják országát, „melyben mező, város pusztá volt, mert a polgár, a paraszt, ki a földet művelte volna, elveszett, s a föld fehér lett az agyonverték csontjától!“ és hazamenjenek zsákmányukkal ⁷⁰⁾ azon az úton, melyen jöttek, de most már Pannoniát is nagyobbrészt elpusztították, s mindjárt rá (900 derekán) az egész magyar nemzet megindult, átkelt a Dunán, s rövid időn, nevesebb ellentállás nélkül elfoglalta Alsó-Pannoniát a Rábáig, Répezéig, délre pedig a horvát hegyekig, a Kapeláig, melyeket a magyar középkor Gozdnak nevezett. A Drávántúl nyugoti, hegyes részeibe, a mai Horvátországba ugyan nem telepedtek; megmaradtak ott kis szloven zsupák, minden nagyobb állami kapcsolat nélkül, nem nagy függésben, de bizonyára nem is függetlenül a magyaroktól ⁷¹⁾; de annál inkább megszállták Pannonia egyéb részeit. A nemzet jó része ide jött át. Maga Árpád a régi római Herculia — a mai Székesfejérvár — közelében, Noe-hegyen, Székesfejérvártól délre — a Kurucz-halmon? ütötte fel sátrát és nemzetsége itt terjeszkedett ki nyugotra, a mai Veszprémben, a Bakony erdős, halmos vidékére, keletre, délre pedig — részben mocsaras síkföldön, — le a Dunáig, s még azon is túl, a Csepel-szigetre és a Duna bal partján Solt vidékére — mind vadászatra, vagy halászátra, vagy legeltetésre

alkalmas terület. Északra Árpádtól, az erdős Vértes aljában szállott meg Előd, míg Kurzán a Duna mellett, a régi római Aquincum romjain, „a királyi palotáknál“, „melyek közül némelyek földig voltak lerontva, némelyek nem“ — a mai Ó-Buda déli szélén — ütötte fel tanyáját, melyet az utókor még századok múlva Kurzán várának nevezett. A Dunántúl a Rábáig, Répezéig; a Dráva-Szávaköz középső része, a mai Slavonia a Szerémség nélkül, melyet a bolgárság megtartott; a Duna-Tisza köze fel a Mátráig és még tovább északkeletre Munkács vidékéig; a Tiszántúl, melyen az idegen szem is a Temest, a Marost, a Körözt megkülönböztette a Traján hidjáig, Belgrádig, „a hol a nagy és szent Constantinus császár tornya volt“, s a régi Sirmiumig: lett most az új haza. Széleit jobbra a kabarok, az előcsapat foglalták el: északon, a hegyek aljában, a mai Zemléntől le Borsódban, Hevesben, a kutrigur-hun maradványok, a bolgár-kunok; délre a dunántúli Sártól lefelé a Dráváig és azon túl a Szerémség felé: a kozárok; keletre pedig, a Meszes-hágó irányában, Biharban, Szabolcsban a bolgár eszegelek vagy székelyek ⁷²⁾, s itt nemsokára, talán még a hét magyar egyike, Tuhutum vagy Téteny, bajtársával, egy magyar csapat élén a Meszesen is átment, s nagy, rengeteg erdők tulsó aljában, mintegy az erdők előtt fekvő földön, Erdőelején, ma Erdélyben, némi gyenge szláv törzsek, „az egész világon a leghitványabb emberek“ közt, a Szamos mentében, „hirt, nevet és földet szerzett“ s e félreeső zúgban, távol a nemzet nagyjától, mintegy önálló, kis országot alapított ⁷³⁾. Egyébiránt, akárhová szállt meg a magyar, elfoglalt annyi

földet, a mennyire szüksége volt, s azt székek, nemek, ágak szerint felosztá, a régi lakosokkal, a szerint, a mint vagy ellentálltak, vagy meghódoltak, különbözőkép bánt. Voltak, kiket valóságos rabszolgákká tett, közvetlen házi szolgálatra, maga mellett, sátra körül tartott; másokat ellenben együtt hagyott falvaikban, tanyáikon, s azok csak hódoltak, bizonyos szolgálatakat teljesítettek. Innen maradt meg a sokféle idegen helynév még a legmagyarabb vidékeken is, melyeket csak időfolytával idomított a magyar — úgy, a hogy — nyelvéhez, s megmaradtak a szláv várak is, bár a magyar nem igen szállt, zárkozott beléjük, nem is védelemre, hanem támadásra gondolt⁷⁴) s új kalandokat új zsákmányért forgatott eszében. Most már közvetlen szomszédja volt a bajoroknak, s mindjárt követeket küldött hozzájuk, hogy velök újra egyezkedjék, vagyis inkább, hogy földjüket, állapotjukat kikémlelje. A bajorok 899 nyarán újra rabolták Morvaországot, ellentállás nélkül. Ismételték ezt a következő 900. év nyarán, a csehek társaságában, és három hétig dultak; Olaszország sorsa azonban végre őket is gondolkodóba ejtette. Szóba hozták a morváknak, hogy béküljenek ki, de most meg a morvák, mondák legalább a bajorok, nem akarták a békét megkötni. Pedig a bajoroknak elment a kedvük, hogy mást bántsanak, mikor most Alsó-Pannoniájuk elveszett, s kevésssel utóbb, észre, keresztünyargalva a rábai örgrófságon, az Ostmarkon, a magyarok egyszerre csak az Ennsen túl Bajorországban termettek, s a mai Linz táján egy nap alatt szélitében, hosszában tíz mértföldet tüzzelvással elpusztítottak, s a mint az elkeseredett bajorok

összeverődtek, ellenük mentek, zsákmányukkal már túl voltak a határon, s „övéikhez Pannoniába visszatértek“.

Egy másik csapatjukat azonban, mely a Duna bal partján tört be és próbált szerencsét, Luitbold gróf. ki néhány bajor úrral és a passauai püspökkel a Duna jobb partjáról átkelt és rájuk tört, csekély veszteséggel teljesen megverte és — állítólag — ezerkét-száz magyart részben levágott, részben a Dunába szorított. (900. november 20.)⁷⁵) Területük védelmére a bajorok még abban az esztendőben — 900 — az Enns mellett igen erős várat építettek: az Ennsburgot; a következő év elején pedig kibékültek régi ellenfelikkel, a morvákkal, mert a magyarok kisebb-nagyobb csapatokban folytatták becsapásaikat, ha ütközetre került a dolog, hol győztek, hol vesztek, de kárt így is, úgy is okoztak. 901. tavaszán betörték Karantániába, mely név alatt akkor minden földet értettek a mai Németújhely vidékétől, a Semmering éjszaki lejtőjétől Krajnáig s nyugotra messze be a Dráva völgyébe, a Pusterthalba. A következő évben — 902 — a morvákat támadták és verték meg, s úgy látszik, a Vág melléke és Nyitra fel a Morváig, ekkor került hatalmukba, lett a sikság: a Nyitra völgye, Mátyus földje, magyar szállás; de számos szláv falu, vár itt is megmaradt s nemcsak Nyitra, Galgócz, Trencsény várak, hanem olyan helyek is, mint Bajmócz, Privigye, sőt Mocsonok, Tornócz, Kosztolán és Pöstyén (akkor Piscoa) Nyitrában, Korompa — akkor Krumba — Pozsonyban, Latkócz — Latk — és Nozdrogócz Trencsényben, visszanyúlnak a X. szá-

zadba.⁷⁰⁾ 903-ban a bajorokkal veredtek; 904-ben Kuzsaly magyar vezér járt bajor földön s a bajorok, barátság színe alatt, ebédre hívták és társaival legyilkolták. Ez áruló csapás azonban nem ártott a magyaroknak. Hirük, mint „kemény, harezos nép“, messze elterjedt. A morvák, kiknek országa, miután Swatoplug fiai „kevés ideig szerencsétlenül uralkodtak s a magyarok mindent fenekestül felforgattak“, 906-ban végkép összeroskadt, szomszédaik, a csehek nem álltak többé ellent. A cseheken túl, az Elbe mellett, a mai Meissen mellett, a glomačok szláv törzse — daleminziek, corumpált német formában — segítségüket kérte a németek ellen. Egy csapatjuk vállalkozott és 906 nyarán — ép június 24-ikén — a szlávok kalauzolása mellett megtámadta a legéjszakibb német törzset, a szászokat, kik a Saaletól majdnem a Rajnáig, és éjszak felé az Éjszaki-tengerig laktak. A magyarok iszonyúan pusztítottak Szászországban és rengeteg zsákmánnyal, számos fogolylyal, összekötözött, mezítelen nőekkel és gyermekekkel, fordultak vissza a glomačok földére, de ott más magyarokkal találkoztak, kik szintén jöttek, hogy Szászországot felperjék, meg-rabolják; és nagyon haragudtak, hogy a glomačok nem nekik juttatták a prédát. De azért ők is szerencsét próbáltak, s a míg odajártak a szászok közt és zsákmányoltak, az első csapat a glomačoknál várt rájuk, s e szövetséges népet annyira kiélte, hogy a szegény tótoknak maguknak ebben az évben nem maradt meg semmijük, s hogy megélhessenek, a szomszéd népekhez kellett elszegődniök.⁷¹⁾

Arnolf király és — 896 óta — császár, 899. decz.

8-ikán meghalt, mielőtt a magyarok birodalmából még egy talpalatnyi földet elfoglaltak volna. Utódjává a német trónon gyermekfia, a hatéves Lajos lön, ki alatt mindenfelé zavar, felfordulás kapott lábra Németországban. A bajorok tehát nem vártak, míg az összes németiség megmozdulhatna, hanem bizva magukban, 907 június havában az egész bajor nemzet, élén püspökei és grófjai, egyházi feje, Theotmár salzburgi érsek és a vitéz Luitbold, fegyvert fogott és megindult, hogy alkalmatlan, veszélyes szomszédjaival, a magyarokkal, egyszerre mindenkorra végezzen. A régi Ostmark és a felsőpannoniai örgrófság még bajor terület volt, ámbár már folytonosan járták a magyarok. A bajor sereg áthaladt rajtuk és bátran vagy elbizottan a magyarok tanyáira tört. De nem messze haladt; a Rábától keletre, talán a mai győri—budai országúton, ott, hol már a rábamenti síkság halmas vidékké változik, Bánhida környékén, történt 907. július 6-ikán a „végzetes“ és „véres“ ütközet. A bajor sereg, a bajor *nép*, lehet mondani, úgyszólván teljesen megsemmisült. Vezérei: Luitbold, Theotmár érsek, a freisingi és sábeni — mai brixeni — püspök, számos gróf, elestek. Alig volt, a ki megmenekült. E csata után a bajorok nemcsak végkép lemondottak Alsó-Pannoniáról, hanem még Felső-Pannoniát s a keleti Markot is teljesen elhagyták, s az Enns mögé hátráltak. A magyarok nem igen siettek, hogy helyükbe lépjenek. Legfeljebb a Fertó környékét foglalták el, mely nyugotra erdős, keletre mocsaras volt, majdnem a Dunáig. A mi azon túl síkföld a Szárhegyig feküdt, a hol már a IX. században Baden, Mödling s talán,

mint rommaradvány, Vienni, Bécs, is állott, a Dunamente fel az Ennsig, nem volt már többé ország, hanem csak olyanféle pusztaság, mint az a négy napi járóföld az erdélyi vadonban, mely keletre a magyarokat Etelköztől, s az Etelközbe települő bessenyőktől elválasztotta.⁷⁸⁾ Kevéssel e döntő csata előtt vagy után, de még 907-ben — mondják — meghalt Árpád, a honfoglaló vezér és népe a római Aquincum romjaihoz közel, nem messze „Kurzan várától“, ős magyar szokás szerint egy patak forrásához temette, mely pataknak vize, a mai Ó-Budától nyugatra, a hegyek aljában, mai nap a Radl-féle malmot hajtja.⁷⁹⁾

V.

Külföldi kalandok.

(908—924.)

Árpádnak négy fia volt: Tarkas, Jelek, Jutas és Zolt vagy Zsolt. Egyikük sem élte túl a X. század első felét. Utódjainak a nagy fejedelmi vagy fő vajdaszékben fiát, Zsoltot, és — 944 körül — unokáját, Jutas fiát, Fáiszot ismerjük.⁸⁰⁾ Egyikük sem volt az a nagy ember, mint Árpád. Alakjuk teljesen elmosódik. Hatalmuk sem lehetett valami nagy, mert a fővajda méltósága csak név volt, vagy azzá vált, ha birtokosa nem tudott vele, úgy a mint kellett volna, élni s azért Byzancezból nem úgy, mint a kozároknak: a khagánnak, hanem mint a közös fő híján levő bessenyőknek, ezimezték a leveleket: „a turkok vezéreinek“.⁸¹⁾ Nagy szervező lángész és katona, mint Attila vagy Dsingsizkhan, ha a magyarok élén hódításra indul, talán, legalább ideig-óráig, nagy birodalmat alapíthatott volna Európa közepén, kivált a pogány vagy félpogány éjszaki és déli szlávok közt; a Zsoltok, Fáiszok alatt azonban a magyar tetterő csak rabló-kalandokban mutatkozott, és a sarez, adó, mit a szomszéd népek egyszer-mászor, ideig-óráig fizettek, a zsákmánynak megváltása volt inkább, mintsem jele valami állandó függésnek. Hatalmas vezér nélkül, ki felrázza, magával ragadja: a magyar megelégedett új hazájával, melynek vizeiben volt hal.

erdeiben volt vad: farkas, bölény, medve és másféle bővében. pusztáin volt jó víz, jó fű, szóval minden. a mit nomád lovasember csak kívánhatott; nem keresett tehát idegen országot, hogy ott letelepedjék, mint a normann, vagy hódítson, mint az arabs, kik ezidétt szintén szorongatták a keresztény világot; de szerette a könnyű prédát, s azért Árpád halálától kezdve majdnem minden esztendőben indultak ki rabló csapatok, magánvállalkozók — ha szabad e szóval élnem — vagy a nemzeti közseregnek kisebb-nagyobb része a nyugoti keresztény országokba, és mindig tovább és tovább hatottak, mert sehosem tudtak nekik sikeresen ellentállni. Európa, vagyis, hogy szabatosan mondjam, Nagy Károly birodalma, a IX. század folyamában összetört. Az egyes darabok: keleti Francia vagy Németország, Franciaország, Burgundia, Olaszország, külsőleg még valami államfélét mutattak, valósággal azonban teljes felbomlásban voltak, legkevésbé még a Rajnától keletre fekvő Németország. Sehosem volt meg az állandó központi hatalom, mely a népeket sikeres védelemre, actóra szervezni, vezetni tudta volna. Ott, a hol a magyar lovasok, mint a fergeteg, megjelentek: összegyűlt, ha összegyűlhetett az ország népe, lovon a jobb módú, gyalog a szegényebb, de az csak ideig-óráig együtt levő néphad volt, mint Olaszországban láttuk, kellő fegyelem, kellő gyakorlat nélkül, nagyobb-kisebb csoport fegyveres ember, a kik közül sokra ráillett, mit még több, mint egy félszázad mulva is, nem minden ok nélkül, egy byzanci császár, ki jeles katona volt, a németekre mondott: hogy se lovagolni, se gyalog harcolni nem tudnak; pajzsuk

nagy, pánczélingük nehéz, kardjuk nagyon hosszú, sisakjuk nagyon súlyos!⁸²⁾ Az ilyen sereg, ha szembeszállt a magyarral, bármi vitéz volt is, nyílzáporukat ki nem állotta; megrendült, megbomlott, vagy ha neki rohant a magyarságnak s az kitért, futott előle: az üldözésben szakadozott meg, zavarodott össze, s nem tudott ellentállni a magyar tartaléknak, mely csak várta az alkalmat, hogy a rendetlen tömegre rohanjon, a gyalogságot eltiporja, a lovasokat, a kik, ha meg is ülték a lovat, úgy lovagolni, úgy harcolni lovon, mint a lóra temett, könnyű magyarral harcolni kellett volna, nem tudtak, szétverje, lekasabolja. A mit a byzanci taktika kipróbált, ajánlott a magyarok, bolgárok és más hason-népek ellen: hogy a gyalogság sűrű tömegben, szilárdul megálljon, a lovasság szorosan egymás mellett, összetartva támadjon rájuk: arra ezek a népek még nem voltak képesek; legfeljebb azt tudták megtenni, vagy legalább megpróbálták, hogy hirtelen üssenek a magyarokra, meglepjék őket, mielőtt csatarendjüket felállítani, veszedelmes hadi módjukat kifejteni tudták volna, de az nem sikerült mindig, sőt nagyon ritkán sikerült, mert a magyarok rendkívül óvatosak, vigyázók voltak, öreiket mindig jó messzire táboruktól, de közel egymáshoz kiállíták, hogy az ellenség egykönnyen és váratlanul ne férhessen hozzájuk. A föld népének tehát, a hová e katonailag fegyelmezett, hideghez, meleghez, mindenféle nélkülözéshez és viszontagsághoz hozzászokott, edzett, néha csak pár száz emberből álló, de néha ezerekre menő *szegénylegény-had*, mert valójában csak az volt a X. század pusztító magyarja, eljutott, rend-

szerint egyéb menekülése nem volt, minthogy erdőbe, hegyekbe futott, vagy erődített helyekbe, várakba vette be magát; azért Német- és még inkább Olaszországban egyre-másra kezdék erősíteni a városokat, helységeket, mint Bergamot, Páviát, építettek várakat Eichstädt vidékén, éjszaki Bajorországban, ép úgy, mint a Ticino környékén, mert erődített helyek ostromához a magyarok nem értettek és összes várvívó tudományuk abból állott, hogy a várak védőit folytonos rohammal kifárasztani, vagy kiéheztetni törekedtek.⁵³⁾ Különbösen rettenetes hírük már előre rémületbe ojtotta az embereket. Nyers, szilaj természetüket, kegyetlen, kiméletlen hadviselésüket még szörnyűbb színben tüntette fel némely félelmes vagy utálatos szokásuk: hogy nyers húst ettek, melyet csak a nyereg alatt puhítottak meg; hogy olykor, mint a régi szittyák, teszem: szerződéseknél, mikor megszárták karjukat, vérüket edénybe csorgatták, az ígérlet megerősítéséül vért ittak; és végre, a mi a legszörnyűbb volt, azt a ritka babonát is emlegették, minek némi nyoma egyébiránt sokáig fenmaradt népünknel, hogy az emberi szívet, orvosságnak tartva, a megölt emberekből kivágták és darabokban megették.⁵⁴⁾ S e mellett a „ronda, kutya“ nép — mint egyik németországi latin verselő mondá — nemcsak a népet ölte, a házakat égette, hanem még az Úr szent asztalát is, szentségtelen kézzel összetörte. Némelyek Gog és Magog népét látták bennök, kikről Ezekiel próféta (c. 39.) szólott, és János evangélista titkos jelenéseiben (c. 20. v. 7. kk.) írta: „És a mikor eltelik az ezer esztendő, a sátán feloldatik tömlöczéből és kijő és elcsábítja a nemze-

teket, kik a föld négy szegletén vannak, Gogot és Magogot, és összegyűjti azokat viadalra, kiknek száma, mint a tenger fövénye. És feljönnek a föld területére és körülveszik a szentek táborát és a kedves várost“: de mások ép a szentírásból ezafélták e véleményt, s „a mit a zsidók és zsidózók szó szerint értenek“, azt, mondák, csak mysticus, jelképes mondásnak kell tekinteni: hol is vannak — kérdék — a többi népek, kiket az ó-testamentumi próféta Gog és Magog társai gyanánt említett? Komoly német történetírók avaroknak tarták őket, kike: Nagy Károly a Dunántúlra — a bal partra szorított, elzárt, Arnolf azonban, hogy Swatoplugnak ártson, kiszabadított „s így egy hitvány ember elvetemültséget egész Európa sinyltette meg!“ s ez elzárás gondolatja megint csak a Gog és Magog eszméjére vezetett vissza, mert keleten, nyugaton egyaránt elterjedt mondák szerint e mesés népeket Nagy Sándor, vagy más valamely heros a mivelt népektől fallal elzárta, a honnan csak a világ végekor fognak megint kiszabadulni.⁵⁵⁾ Tudakos emberek a sарacenok nevével agarenusoknak vagy classicus reminiscenciával parthusoknak nevezték őket; általánossá azonban nyugaton a szlávok-használta uger vagy unger név lőn, csakhogy német szájban, vagy talán inkább tollban, igen gyakran Hunger — inuen a Hungarus — formává alakult, azt pedig a német Hungerrel — éhséggel — hozták kapcsolatba, s némelyek legalább, alkalmasint értvén valamit a magyarok emlékezéséből, hogy régi hazájukat az éhség miatt hagyták el, a kabar: kuirigur, hammaradékok régi mondájából, hogy a kunok a Maeotis moesaraiban szaporodtak nagy

néppé — akkép igyekeztek megmagyarázni, hogy mikor egyszer Pannónia-, Istria-, Illyriában éhség dühöngött, a népek elhatározták, hogy csak annyi maradjon otthon, a mennyi meg tud élni, a többinek, férfinak, nőnek, öregnek, fiatalnak, ki kellett vándorolni, távol ismeretlen pusztaságba. A száműzöttek bujdosásukban eljutottak a Maeotis mocsaraiba; ott a sokaságnak nagy része elveszett; csak a testileg, lelkileg erősek, a java maradt meg, vadászatból kezdett élni, állatok húsával táplálkozott, bőrével ruházta magát, majd elszaporodott, lett belőle megszámlálhatatlan sereg, mely a szenvedett éhségtől: „Hunger“-tól Hungri nevet kapott, rettenetes, vad vidékén meg nem maradt, hanem a szomszédországokra rohant. „Most pedig!“ sohajt fel a X. század elejének egyik német levélírója, „az Isten igazságos ítélete szerint rajtunk garázdálkodnak, ellentállhatatlan félelem jár előttük. Isten ily szörnyeket használ fel megbüntetésünkre, mert ámbár, kegyelméből, megismertük: nem tiszteljük, nem vagyunk hálásak iránta, hanem a büntetést szolgáljuk“, s azért a kereszténység mindenfelé buzgó imával igyekezett megengesztelni az isteni haragot. Modenából ismerjük az egyházi éneket, melyben a nép védőszentjéhez folyamodott: „Ab ungarorum nos defendas jaculis“. A „magyarok nyilaitól ments meg, Szent Geminian, minket“; a bajor freisingi egyházmegyében pedig még a X. század végén is benne volt a létányában: „Ab incursione alienigenarum libera nos Domine!“ „Idegen nép támadásától ments meg, Uram, minket!“⁸⁶⁾

A bajorokon vett győzelem után a magyarok 908-ban megint Szászországra törtek, de most inkább

felre tartottak és Thuringiában pusztítottak. A thuringiak és szomszéd frankok fegyverkeztek. Vezetük a vitéz, erős, tekintélyes Burghard thuringiai markgróf volt, ki Németországot e vidéken a szláv szorbok ellen is védelmezte s mellette Rudolf würzburgi püspököt találjuk, ki székét nem eszének. — együgyű embernek tartották — hanem fényes esaládi nevének — a lahngau grófok közül származott és Gebhard frank herceg testvére volt — köszönhetre. 908. aug. 3-ikán ütköztek meg a németek a magyarokkal, *talán* Eisenach környékén; a magyarok győztek és Burghard, Rudolf a harcban elesetek.⁸⁷⁾ Eddig a magyarok Németországnak délkeleti és északkeleti határtartományait dúlták; 909 nyarán Bajorországon keresztül az ország belsejébe, Svábországba hatottak, mely a Lechtől a Vogesen hegyekig, a Neckar forrásvidékétől, a mai keleti Helvecziában a Bodensee környékéig, a Rajna forrásvidékéig, Olaszországig terjedett. Ellentállásról nem olvassunk. Szabadon dúltak és számtalan embert, marhát huzoltak el magukkal. Hazamenet Bajorországban Freising püspöki várost is megleptek (909. júl. 30.), két templomát felégették, továbbmenet azonban egyik csapatjukat a bajorok, nem messze Freisingtól a Rott folyócskánál, mely Schärdinggel szemben szakad az Innbe, megverték (909. aug. 11.).⁸⁸⁾ Szerencsés kalandjuk serkenté a magyarokat, hogy a jövő 910. évben újra meglátogassák a bajor földet és Svábországot. De a németek most már jobban el voltak készülve. Maga Lajos király is, 16 éves gyenge, beteges ifjú, táborba szállott és fegyverre szólítá az egész német nemzetet azzal a kemény parancsolattal.

hogy a ki nem jő, ne csak birságot fizessen, mint különben szokás volt, hanem akasztófán halállal bünhődjék. A déli németek, a bajorok, a svábok, kike a veszély közvetlenül fenyegetett, a frankok, a király zászlója alá gyűltek. A magyarok Augsburgnál találták Lajos királyt sváb csapatok élén és megtámadták. A németek sokáig vitézül ellentálltak, de mikor a magyarok futást szinleltek: dühösen utánuk rohantak, az üldözésben megbomlottak, a magyar tartalék a rendetlen üldözőkre tört, s a csata sorsát megfordította. Lajos serege megzavarodott, futott; a magyarság nyomában volt. „A lovak nyerítése, a trombitaszó rettegettette a menekülőket és mind, mind sarkaita az üldözőket“. A német sereg nagy része odaveszett. (910. jún. 12.) Erre a győzelmes magyarok a frankok ellen fordultak, kik Gebhard herceggel, az elesett Rudolf würzburgi püspök testvérével, a frank-bajor határon, valahol Eichstädt környékén, a bajorok közelében táboroztak és azokat is keményen megverték. Gebhard herceg, mint 907-ben a bajor Luitbold, 908-ban a thüringiai Burghard, számos vitézével elesett és csak a bajorok tudtak némi sikert felmutatni, mikor a hazaforduló magyarokat Abach mellett, a Duna jobb partján, Regensburgtól nyugatra, hirtelen megrohanták, vagy háromezer emberüket — mondják — levágták, de azért a sereg nagyja a zsákmánnyal mégis szerencsésen hazafejrt.⁸⁹⁾ A következő évek is, újra meg újra, a német földön látták a magyart. 911-ben Frankoniát és Thüringiát pusztították, sőt még a Rajnán is átkeltek és Koblenz vidékét dúlták.⁹⁰⁾ 913. Bajorországon keresztül pusztítva, Sváborszá-

got támadták meg, a Rajnán is átkeltek és Felső-Burgundiába jutottak, mely mindjárt Basel alatt délre kezdődött s a mai nyugoti Svajczból, Franche-Comté-ból és Savoyának egy részéből állott. Hazamenet azonban az Inn mellett, talán Altöttingnél a vitéz Arnolf bajor herceg, az elesett Luitbold fia, a bajorokkal, svábokkal utólérte és úgy megverte őket, hogy seregükből csak harmincz ember maradt meg — beszélek — hirmondónak.⁹¹⁾ A vereség csak egy esztendőre vette el a magyarok kedvét további kalandozástól. 915-ben már megint Németországban voltak és többet dúltak, mint annak előtte bármikor. Tavasszal jöttek. Majdnem egész Svábországot tüzzel-vassal elpusztították; azután átmentek Frankoniába, a hol a híres fuldai apátság, melyben Szent Bonifácznak, a németek apostolának, hamvai pihentek, támadták meg, de bevenni nem tudták. Pusztították Thüringiát, Szászországot egész Westphaliáig, a Weser torkolatáig és feldúlták Brémát. A mikor azonban itt a templomokat felgyújtották, a papokat az oltár előtt legyilkolták, vagy fogságba hurvolták, a kereszteteket, csúfolódva, megrongálták, mely rombolásuk nyomain még másfél század múlva is látszottak: hirtelen szélvész támadt, a templomok égő zsindelyeit szemükbe szórta, úgy hogy ijedten futásnak eredtek, sokan a folyóba veszttek, másokat pedig a brémaiak elfogtak.⁹²⁾

A „gyermek“ Lajos király már 911 derekán meghalt, de utódja, Konrad frank herceg, a magyarok ellen elesett Rudolf würzburgi püspök, es Gebhard, frank herceg unokaöcsese, bár vitéz ember, szintén nem tudott segíteni országa baján, és nem tudta a

széthúzó német törzseket összetartani. Bajorország, mely legközelebb esett a magyarokhoz, leginkább ki volt téve pusztításaiknak, ez időben megalkudott velük. Keresztüljártak területén, de — legalább nagyon — nem bántották és hercege, a vitéz Arnolf, Luitbold fia, mikor I. Konrád királylyal összeveszett és menekülni volt kénytelen, a magyarokhoz futott, de már 917-ben visszafoglalta országát, s a magyarok ugyanabban az évben déli Svábszágot pusztították, a Rajnán átkelve Baselt feldúlták, azután Elsaszt pusztítva még Lotharingiába is eljutottak. E tartomány, a frankok tulajdonképeni hazája, mely a Rajnától a Scheldeig, az Északi-tengertől a Juráig terjedt, Kölnt, Aachent, Triert ép úgy magában foglalta, mint Metz, Toul, Verdunt, Antwerpent és északnyugoti csücsán Cambrayt, németül Kamerichet — mintegy átmenet volt a germannak maradt rajnajorbparti keleti s a romanizált nyugoti Francia közt. Lakossága mind a két elemből alakult, majd ide, majd oda hajlott s most a nyugoti frank vagy franczia királyt uralta. A magyarok nem messze nyomultak be; csak Metz vidékén kalandoztak s azután egy évig nem bántották a németeket. 919-ben azonban újra betörték, de a mult években elpusztított déli részek helyett egy csapat megint Szászországot kereste fel és feles zsákmányt, számos embert, asszonyt vitt el, „mert Isten haragudott ránk!” mondja a corveyi szerzetes — sőt még Lotharingiába is átesapott, míg más magyarok Olaszországban zsákmányoltak, a hol — egy kis becsapást 901-ben kivéve — a brentai csata ideje, tehát majdnem húsz év óta, meg nem fordultak.⁹³⁾ Ezt

a látogatást 921-ben megismételték. Olaszországban még mindig I. Berengár uralkodott, elég jó akarattal. 915-ben a papa még romai császárrá is koronázta, de az éjszak-olaszországi nagy urak nem szerették. Maga veje, Alberich ivreai örgróf is ellenségeihez csatlakozott, s azok ellenkirályul a német II. Rudolfot, Felsőburgundia királyát, hívták meg. I. Berengár ellenben a magyarok barátságát kereste. A békétlenek Bresciánál gyűltek össze. I. Berengár Bogát és Duresák magyar vezéreket, kik a közelben voltak, hívta segítségül és küldte ellenségeire. A magyarok, Berengár embereit követve, rejtett utakon az összekülvök hátába kerültek és oly hirtelen ütöttek rájuk, hogy idejük sem volt fegyvert ragadni s a magyarok sokat levágtak, sokat elfogtak. A főemberek közül Ulrik pfalzgróf, mintegy nádorispán, vitézül harczolva elesett. A ravasz Alberich, mikor látta, hogy nincs menekülés, ledobta fényes ruháját, díszét, közembernek öltözött s a mikor elfogták, közembernek hazudta magát, úgy hogy barátai poton áron kiválthatták. Giselbert gróft az azonban a magyarok felismerték, megverték és félmeztelenül I. Berengárhoz vitték, de az, hogy ellenségeit kegyelemmel megnyerje, szabadon bocsátotta. E diadal után a magyarok sok várost elfoglalva, országszerte dúltak és 922. február elején már déli Olaszországban, Apuliában, Róma, Nápoly környékén jártak, egész Tusciát tüzzel-vassal elpusztították, sok népet, férfit, asszonyt s a nő mást még elragadhattak, magukkal hazavitték. De I. Berengárnak újra szüksége volt rájuk, mert ellenségei újra felemelték ellene, még pedig győzedelmesen, a zászlót.

A magyarok eljöttek (924.). Vezérük Szalárd volt és szerte kalandozva, dűlva Olaszországot, a népes Páviát, Lombardia fővárosát, melyet Rómához hasonlítottak, körülfojták, senkit belőle ki nem eresztettek. A falakat törni, lerombolni nem tudták; azon voltak tehát, hogy a várost tüzes nyilakkal felgyujtsák. Ez sikerült is; 924. márczius 24-ikén, pénteki napon, az egész város lángba borult. Negyvenhárom templom, tömérdek kincs a tűzvész martalékává lett. A lakosság legnagyobb része püspökével, a benszorult vercellii püspökkel, bennégett, bennfulladt. Mondják, bizonyosan túlzottan, hogy csak 200 ember maradt életben, s azok a parázból 8 vőka ezüstöt kapartak ki s azzal váltották meg szegény fejüket és városuknak kiégett üres falait. Paviától a magyarok tovább nyargaltak. Mig szövetségesüket, I. Berengárt, Veronában saját emberei megölték (924. ápril 7.), átkeltek az Alpese-ken, alkalmasint a szentbernáthegyi úton, Burgundiába, a hol a nép mindenfelé hegyekbe, rejtett völgyekbe menekült. I. Berengár vetélytársa, Rudolf király, és Alsó-Burgundia királya, Hugó, a ki Lyontól lefelé a mai Dauphinéban, Provence-ban uralkodott, eléjük mentek s a hegyes vidéken megszoríták, körülvették őket. De a merész csapat egéruat talált; kisiklott kezükből, nem vissza, hanem előre nyargalt és bár a burgundiak nyomában voltak, átkelt a Rhône-on, Nîmes környékét és a régi Gothiát, a Földközi-tenger melléket le a Pyrenei-hegyekig dűlta s elvégre nem az ellenség fegyvere, nem a két Burgund és Gothiának népe, hanem ragályos betegség, vérhas ölte meg majdnem valamennyit, úgy hogy a merész csapatból csak kevesen tértek vissza a hazába. (925.)⁹⁴

VI.

Kalandok. St.-Gallen.

Mig az olasz Berengárral szövetséges magyarok a lombardiai síkságon, az Alpeseken át a lyoni öböl-höz jutottak: más magyarok, ugyancsak 924-ben, a nyár folyamán Frankoniára, a Szászföldre törtek és pusztítottak; falvakat, városokat felégették, s annyi mindennemű, korú népet öltek meg Szászországban, a hol megerősített helyek, de még hegyek sem igen voltak, s az emberek csak az erdőkben találhattak menedéket, „hogy szinte attól lehetett tartani, hogy az egész ország néptelen pusztasággá válik”. Ellentállás itt is alig volt. A szász herczeg, Henrik, a kit I. Konrád halála után (918. decz. 23.) a németek királyukká választottak, okos, vitéz, már nem fiatal, valami 48 éves férfiú, valószínűleg Püchen tájékán, a Mulde mellett, a glomacok — daleminziek — szomszédságában, megütközött velük, de poruljárt, s a verlai várba, Goslar és Braunschweig közt, az Ocker mellett, húzta meg magát; emberei azonban az egyik magyar vezért elfogták. A magyarok ki akarták váltani. Sok aranyat, ezüstöt ígértek érte, de Henrik, a ki belátta, hogy Németországnak vagy legalább Szászországnak mindenek felett békére, időre van szüksége, hogy védelméről gondoskodhassék, ellentállásra készülhessen: váltságdíj fejében csak fegyverszünetet kért, s azért még évi ajándékot, valójában adót is kész

volt fizetni a magyaroknak. A magyarok ráállottak kívánságára és megígérték, hogy kilencz évig nem bántják Szászországot. (924 őszén.)⁹⁵⁾ Szavukat meg is tartották, de a fegyverszünet nem terjedt ki a többi német tartományra. Egy év múlva, 926-ban, kora tavasszal ellepték Bajorországot. Onnét egy részük Frankoniát dúlva, átkelt Koblenz alatt, Andernach és Sinzig vidékén, a Rajnán Lotharingiába, mely a mult évben — 925-ben — német fenhatóság alá került, és gyujtogatva, rabolva, ölve, foglyokat ejtve Verdunig nyomult, sőt még Franciaországba is betekintett, és az argonnei erdőig, a champagnei Vouziers környékéig, az Aisne mellett, a mai Ardennes departementben, pusztított.⁹⁶⁾ Más seregük Svábszagra rontott. Fegyveres ellenféllel itt sem találkoztak, úgy hogy kisebb csapatokra oszolva, egész kényelemmel, lehet mondani, raboltak, gyujtogattak, vágták le és fogták el az embereket. Egy kis csapat a Boden-tótól délre, a sanct-galleni híres monostornak vette útját. Az apát és a szerzetesek, mikor a magyarok betöréséről értesültek, fegyverkeztek, ellentállásra készültek, a mint azonban hallák, hogy csakugyan jönnek, jobbnak találták a szomszédba, valami megerősített helyre, rögtönzött kis várba — Waldburgnak tartják, a Sitter mellett — vonulni, míg népükből a nőket, gyermekeket, öregeket a Boden-tó tulsó partjára, Wasserburgba, Lindau mellett, küldték. A barátok értékes holmijukat is igyekeztek biztosságba helyezni, de a sietségben egyet-mást, a többi közt két hordó bort, mert már senki sem mert szekérbe fogni, a kolostorban hagytak. Ott maradt valami fél-

kegyelmű, bolondos Heribald nevű barát is, kit semmikép sem lehetett rávenni, hogy meneküljön, „mert“ — mondá — „a kolostor gazdája neki ez idén nem adott bőrt sarara!“ A magyarok május 2-ikán⁹⁷⁾ termettek a kolostor előtt, kezükben lándzsa, nyíl, vállukon tegez, kíséretükben egy fogoly pap, ki magyarul tudott és tolmácsul szolgált. A mint meglátták Heribaldot, ki nyugodtan sétált a kolostor előtt, rá akartak rohanni, hogy levágják, de a vezérek, tisztek mondhatjuk, kiknek feltűnt viselkedése, nem engedték meg, hanem a tolmácssal vallatóra fogták s a mikor látták, hogy bolond, nevettek, hagyták, majd magukkal vitték, mikor a kolostorban mindent felkutattak, de az oltárt, Szent Gallus, Gál, kőoltárát nem bántották, hozzá se nyúltak, mert már sokszor csalódyva, tapasztalásból tudták, hogy az eiféle helyen mást, mint hamut, csontot — ereklyéket — nem találhatnak. A magyarok zajongva járták végig a szent helyeket s a mikor Heribald a templomban csendességre intette őket, egypárszor nyakon ütötték, aztán kérdezték, hol van a kolostor kincse elrejtve? Heribald nagy gyorsan egy rejtékajtócskához vezette őket, de mikor feltörték és csak néhány gyertyatartót és más eiféle esekélységet találtak, megfenyegették, hogy újra pofon ütik. A pinczében azonban ott volt a két tele hordó bor. Egy magyar baltával leütötte az egyik hordó egy abroncsát! Heribald, a ki mióta látta, hogy nem ölik meg, egészen megmelegedett a magyar társaságban, rá kiáltott: „Ne bántsd barátom! Mit iszunk, ha elmentek?“ A magyar, mikor a tolmács megmagyarázta neki, mit mondott Heribald, elnevette magát, nem

bántotta a hordót, még társait is megkérte, hogy „ne nyúljanak az ő bolondjának hordóihoz!”

A templom tornyán ott diszlett Szent Gál — Galus! — kakasa. Két magyar azt hitte, hogy a hely „istene” csak valami drága érzezből lehet öntve, felment a toronyba, az egyik lándsájával kezdte piszkálni a kakast, hogy lefeszítse, de nagyon kihajlott, kibukott és agyonütötte magát. A másik merő pajkosságból le akart csunyítani, de hanyatt esett, lebukott és szintén szörnyet halt. Mind a kettőt máglyára tették, melyet a templom kapujában raktak és elégették. A lángok, mert lándzsával versenyt piszkáltak a tüzet, felcsaptak a mennyezetig, de a szentegyházban kárt még sem tettek. Időközben kénlőik bejártak a vidéket, kikutatták az erdőket, rejtek-helyeket és ráakadtak Sanct-Gallen mellett arra a kisdéd hajlékra és kápolnára, melyben, mint akkor szokott dolog volt, egy apácza, Wiborada, már több, mint tiz éve a világtól örökre elzárkozott, mint „inclusa” kunyhóját soha el nem hagyta; sőt annak ajtaja sem volt, csak kis ablaka, melyen az ételt neki beadták. Mikor a magyarok közeledtek, a sanet-galleni apát mindent elkövetett, hogy rávegye a menekülésre, de semmikép sem akarta celláját elhagyni. A magyarok eleinte fel akarták gyújtani a bezárt házikót, de nem tudták. Majd körüljárták, keresték, hol lehet bejutni? de mert ajtót nem találtak, ketten felmásztak a tetőre, nyilást vágtak rajta és leereszkedtek Wiborada cellájába. Imádkozva találták; rárohantak, letépték ruháját, csak ciliciuma maradt rajta, agyba-főbe verték s három sebbel, félholtan a földön hagyták; kevéssel

utóbb, másnap. meg is halt.²⁸) E hír akkor jött a főcsapathoz, mikor a magyarok a kolostorban mindent, a mit kellett, elvégeztek s a kolostorban a kolostor előtt, ebédhez ültek. Az előkelők a kolostor előtt levő szabad téren a gyepre heveredtek, Heribaldot, a tolmács papot. magukhoz ültették; a bolond azonban magának és társának valami kis széket szerzett. Volt inni, enni bőven. A bor dézsákban ott állott és mindenki annyit ivott, a mennyi neki tetszett. A húst, félnyers volt, — találta Heribald — kés nélkül, darabonként, csak kezükbe vették s úgy rágták le a csontról, a csontokat azután tréfálva egymásra dobálták. A mikor már jól ittak, elkezdtek kiabálni „isteneikhez. s a papot és bolondot is kiabálni kényszeríték”. A pap hatalmasan kiáltozott velük, de azután, mintegy magába szállva, elkezdé a Szentkereszt antiphonáját: — másnap (máj. 3.) a Szentkereszt feltalálásának ünnepe volt — „Sanctifica nos” énekelni és Heribald, ámbár rekedt hangú, vele énekelt. A magyarok a szokatlan hangokra összefutottak és mert már jó kedvük volt, elkezdtek táncolni; mások pedig fegyverre keltek, összetűztek, hogy ügyességüket a fegyverforgatásban mutassák. E perczet, a jó kedvet, akarta a tolmács pap felhasználni, hogy szabadságát visszanyerje. A Szentkeresztet segítségül hívva, könnyes szemmel a vezérek lábához borult: bocsássák szabadon. De a magyaroknak ez nem tetszett. Szükségük volt még rája, azért el akarták venni kedvét az efféle kívánságtól. Hívták embereiket „sziszegő, morgó hangon” — ilyenek tünt fel a bolondnak a magyar szó — s azok kést ragadtak, hogy a papot, tréfából,

a papi koronájától megfoszszák, mintegy degradálják, mielőtt legyilkolnák: de akkor jött a hír, kémlők adták tudtul kürttel, kiáltással, hogy a közelben ellenséges vár van, fegyveres néppel, a sanct-galleni barátok menedékhelye s a magyarok mindent abbahagytak, kirohantak és „hihetetlen gyorsasággal, a mint szokták“, csatarendben, harcra készen állottak. Mikor azonban hallák, hogy a várhoz nehezen lehet férni; védői, csak élelmük legyen, könnyen megtarthatják: felhagytak a gondolattal, hogy megtámadják, hanem tovább indultak. Hogy lássanak, — mivel már besötétedett — a kolostort nem bántva, „melynek Istene, Gál, a tűzzel is bír“, a kolostor mellett fekvő falu néhány házát gyújtották fel s e tűz fényénél vonultak el szép csendesen, minden nesz nélkül Konstanz felé, nem törődve tovább se papjukkal, se Heribaldal, ki később mindig szeretettel emlékezett meg „az ő kedves magyarjairól, azokról a jókedvű“, bár garázda legényekről, a kikkel ebédelve, „úgy jóllakott, mint még sohasem s a kik, ha meg is ütötték, mindjárt bort adtak neki, hogy hibájukat jóvá tegyék, míg szerzetes társai azt nem teszik“. A sanct-galleniek pedig, mihelyt megtudták, hogy a magyarok eltávoztak, kijöttek menedékhelyükből, elérték az utócsapatot s abból néhány embert levágtak, egyet pedig sebesülten elfogtak, ki azután megkeresztelkedett, megházasodott, fiakat nemzett és a németek közt maradt. A magyar főcsapat, melyet az utócsapat kürtszóval az ellenség közelségére figyelmeztetett, sietett, hogy mielőbb alkalmas, nyílt térre jusson; ott aztán hadi rendbe állt, szekeret, podgyászt körbe állított s

mikor ellenség nem mutatkozott, őrköt rendelt s azután a fűbe heveredve csendesen iddógált és elaludt. Másnap kora reggel a magyarok a szomszéd falvakat nyargalták be, a mit a menekült lakosok ott hagytak, fölkutatták, elrabolták s minden épületet, a mely előtt elhaladtak, fölgyújtottak. Továbbmenet felégették Konstanz házait, melyek a város falán kívül feküdtek, azután a Rajna mentében lefelé haladva, hogy Säckinget megtámadhassák, át akartak kelni a Rajnán. Minthogy a túlsó parton már a magyar főcsereg tanyázott, biztosságban éreztek magukat s kevésbé vigyáztak, mint eddig, s így történt, hogy a vidék népe, melyet valami Hirminger nevű vitéz hat fiával összegyűjtött, az éjjel, mikor bortól, álmotól elnyomva aludtak, rajtuk ütött s majdnem az egész csapatot lekaszabolta, vagy a Rajnába szorította. Csak kevesen tudták átszúzni a sebes folyót, s így e csapat — melynek kalandjai élénk képét tárják fel előttünk annak, mikép viselkedett a pusztító magyar? nyersen, garázdán, vérengzőn, de nem kegyetlenebben, sőt emberségesebben, mint más barbár nép — majdnem egy szálíg elveszett. Társai a túlpartról — bár látták a veszedelmet — nem tudtak segítségére menni, s tehetetlen haragjukban hiába kiáltottak, hiába lötték át nyilakat a folyón. A csereg ezéja egyébiránt most Elsass volt. A magyarok a Schwarzwald fájából hajókat — talpakat — készítve, valahol Basel alatt átkeltek a Rajnán. A vidék népe összegyűlt, de kemény, véres csatában a magyarok győztek, mindent köröskörül elpusztítottak, s ez újabb rajnai átkelésükkel még Franciaországot is megrómitették, úgy, hogy

Rudolf francia király, ki az Aisne vidékéig hatott magyar csapatok visszavonulása után a Loire vidékére ment, seregével kénytelen volt visszafordulni.⁹⁹⁾

E pusztító hadjárat után a vitéz bajor herceg, Arnolf, ki még az ürdögtől sem félt, el is vitte testét — a monda szerint — halála után, valóságos békét kötött a magyarokkal, bizonyosan nem adófizetés nélkül,¹⁰⁰⁾ s így Németország két határtartománya: a bajor, és szász a magyarokkal kiegyezvén, beljebb eső részei is hát esztendeig, 933-ig, mentek maradtak becsapásaiktól. A nyugalom e napjait Henrik király, kivált Szászországban, nagyon jól felhasználta. Mindenféle erősíték a városokat: Regensburgot, Augsburgot ép úgy, mint a birodalom legnyugatibb szélén Cambrayt; a kolostorokat is fallal, árokkal vették körül. Szászországban Henrik király ezt rendszeresen vitte. Nemcsak a nagyobb városokat, mint Merseburgot, Quedlinburgot, de még a kisebb helyeket, tanyákat is fallal vétette körül, s a hol csak lehetett, embereiből állandó őrséget szervezett, de arra is törekedett, hogy népe a csatatéren is megállja helyét a magyarokkal szemben, s azért gondja volt, hogy oly lovaskatonává képezze, kit meg nem zavar a magyarok hirtelen támadása, meg nem bont, ha utánuk kell iramodni, az üldözés. És e sereg önbizalmát, erejét növelték a szomszéd szlávokkal vívott harcain, melyek folyamán a glomacokat, a magyarok hajdani szövetségeseit, kegyetlenül megtörte (928.), sőt még a cseheket is a németek adófizetőivé tette.¹⁰¹⁾

VII.

Kalandok. Riade. (933—947.)

A hunok és — egy ideig — az avarok, mikor a Duna mellékére letelepültek, nem szakadtak el keleti hazájuktól; a magyar nemzetet azonban sorsa mindjárt teljesen a nyugatra utalta, sőt még az összeköttetés, érintkezés az Ural táján visszamaradt rokonokkal, kik a X. század első felében mintegy kétezeren — a fegyverest számítva! — régi baskir nevükön, sűrű erdeikben, az ellenséges, szomszéd népek közt is, szabadságukat fenn tudták tartani, bár a bolgárok fennhatóságát elismerték, jóllehet a X. század közepén még „követeket küldtek hozzájuk, szemmel tarták őket, s gyakran választ is kaptak tőlük“, lassanként elenyészett. Lebediában, Etelközben, Szarkeltől a Duna torkolatáig a bessenyők uralkodtak. Ezek voltak most a Fekete-tenger vidékén a leghatalmasabb nép, s a byzanci politika nagyon tudta, hogy, ha kell, ezeket fel lehet használni a magyarok ellen. Viszont volt idő, mikor a magyarokat akarták a bessenyőkre uszítani, de, mikor a görög követ — Gabrielnek hívták — a magyar vajdáknak a császár nevében ajánlotta, hogy a bessenyőket támadják meg, verjék ki székeikből, — „hajdan ti laktatok ott, — hogy birodalmam szomszédjai legyetek, és ha küldök hozzátok, mielőbb megtalálhassalak benneteket“, egyhangúlag felkiálták: „A bessenyőket meg nem támadjuk; velük nem

bírunk, mert országuk, számuk igen nagy, és fegyverek! Erről többet nekünk ne beszélj, mert nem szeretjük hallani!“ A bolgárok ellen is a magyarokra gondoltak Konstantinápolyban, mikor Simeon, hasonlóképen régi ellenségük, újra szoritotta, verte a „rómaiakat“ (917.), de a magyarok csak akkor lettek hajlandóvá bolgár háborúra, mikor hatalmas ellenfelük, Simeon, 927 május 27-ikén meghalt, és gyengébb fia, Péter, követte a bolgár „czári“ trónon.¹⁰²) Ez azonban csak mellékes dolog volt. A Balkán-félsziget részint barbár, részint a nyugotiaknál sokkal miveltebb népével, a „római birodalommal“, mely már megszokta a barbárok támadását, és megerősített váraiban, városaiban fegyelmezett, mindenféle ellenséghez alkalmazkodni tudó, állandó seregével úgyszólván mindig készen várta: nem volt oly jutalmazó tere a kalandozásnak, mint a nyugoti országok. A magyar támadások tehát, néhány évi pihenés után, megint erre fordultak. Ok is volt rá. I. Henrik király 932-ben, mikor a magyar követek jöttek, hogy a szokott adót kérjék, ez adót megtagadta. Elég erősnek érezte magát már, hogy a magyarokkal szembe szálljon, s a szászok újjongva helyeselték elhatározását, hogy, miután már mindenüket odaadták a magyaroknak adó fejében, úgy, hogy csak az egyházi vagyon maradt meg, ezt a vagyont nem adják a pogánynak. A magyarok gyorsan fegyverkeztek. Volt egy *csapat*, mely Olaszországra tört: a szászok ellen, azonban a tél végével (933.) „nagy és haragos“ *sereg* indult.¹⁰³) Útjukat a magyarok Csehországon, a glomačok — daleminziek — földén átvették, s ez utóbbiakat segítségül

hívták, de azok, tudván, hogy a szászok készen várják a magyart, gúnyosan — mondják — csak egy kövér kutyát küldöttek nekik. A magyaroknak most nem volt idejük, hogy a kaczagó tótokat megfenyítsék, hanem tovább siettek a németek ellen a Saalehez, s itt, a bal parton fekvő Merseburg fölött, a hol a thüringiai, szász és szláv határ összeért, seregük egy részét átküldték a Saalén, hogy Thüringián végig menve, délnyugot felől kerüljön a Szászföldre, a másik rész pedig, Merseburg irányában, a jobb parton pusztított, rémített, nőket, gyermekeket rabszjira fűzött, a férfiakat levágta, mert a magyarok megfogadták, hogy nem kegyelmeznek meg száznak, a ki tizedik évét túlhaladta (933 márczius elején). A megoszlás azonban kárakra vált. A nyugotra vonuló sereget a szászok és thüringiaiak, talán valahol Gotha tájékán, megtámadták. A magyar vezérek elestek, a sereget szétverték, sokian a csatatéren maradtak, sokan ideoda bolyongva fogságba estek, vagy a hidegben megfagytak, éhségtől elvesztek. I. Henrik király, a ki többfelől kapott, mint Bajorországból, segítséget, a maga seregével gyorsan a másik magyar sereg ellen indult. A magyarok ép valami várat ostromoltak a Saale mellett fekvő Keuschbergtől délre, melynek emlékét egy dülő, „die Veste“, mai napig fentartja, s a hol Henrik király törvénytelen nővére, bizonyos Wido, thüringiai ember neje, híres kincseiről, gazdagságáról, lakott. Már-már beveszik a várat, ha közbe nem jő az éj, s az éjjel nem hallják a hírt, hogy I. Henrik király átkelt a Saalén és délről, Riade felől, most „der Rieth“-dülő, Oeglitzsch falu mellett, nagy

sereggel közeledik. Rögton abbahagyták tehát az ostromot, tűzjelekkel, a mint szokásuk volt, összehívták a szertejáró csapatokat, s alig, hogy másnap — 933 márczius 15-ikén — a mai Oebles és Schlechtewitz körül, vagy — hogy távolabb, de ismertebb határpontokat jelöljek meg — Lützentől északra, Lipésétől nyugotra csatarendbe álltak: már látták közeledni a német hadsereget. Henrik buzdította volt vitézeit: bizzanak az Istenben. Gondoljanak a hazára, családjukra, melyekért bosszút kell állniok. Ne féljenek az ellenségtől; nem áll az meg, ha bátran támadják! De azt sem felejtette lelkükre kötni, hogy szorosan egymás mellett maradjanak, a magyarok nyilzáporát fogják fel pajzszaival s aztán rögton rohanjanak rájuk, — egyik sem elébb, sem hátrább — hogy másodszer már ne lőhessenek! Nehogy azonban mindjárt elriasszák őket, a könnyű fegyverzetű thüringiakat küldé előre, kik között alig volt pánczélos vitéz, hadd csalják a magyarokat a deréksereghez. A mint a felek találkoztak, összetűztek, a németek Kyrie eleisonjára felhangzott a magyar haj! haj! kiáltás. A németek szorosan követték Henrik parancsát! A magyar nyil nem fogott rajtuk, a támadásban meg nem bomlottak. A magyarok megfordultak, futottak, de tartalékuknak nem nyílt alkalma, hogy *rendetlenül* űző ellenségre rohanhatott volna. A csatát elvesztették; táborukat a német elfoglalta, a foglyokat megszábadítá s 8000 lépésre, valami másfél mérföldre ügetett utánuk, de a gyors futókat nem igen tudták a németek utolérni, csak keveset öltek meg, vagy fogtak el, de azért a diadal, melyet ma riadei csatának nevezünk, nagy

volt, a legnagyobb, melyet német eddig magyaron nyert, s Franciaországban már azt beszéltek, hogy 36,000 magyar veszett el, azokon kívül, a kiket elfogtak, vagy folyóba — a Saaleba? Elsterbe? — szorítottak.¹⁰⁴⁾

A magyarokra e csatavesztés csak azt a benyomást tette, hogy három esztendeig, a míg I. Henrik király élt, Németországot nem bántották; a helyett 934 ápril havában, a bessenyőkkel szövetségben berontottak — nagyobb csapattal legalább legelőször — a „római“ birodalomba, bekalandozták, feldúlták egész Thraciat, összefogdosták vagy leölték az embereket, levertek, a hol találkoztak vele, minden ellentállást, és Konstantinápolyig nyomultak; a város körül mintegy 40 napig táboroztak, és foglyaikat árulták, a nőket, gyermekeket brocat selyemszövetekért adták, a férfiakat azonban — a kik a kereskedőknek nem kellettek? — kardélre hányták. A „római“ császár, Lakapenos Román, Theophanes patriciust küldé ki hozzájuk; az megalkudott velük; a foglyokat mind kiváltotta, s azzal a magyarok hazamentek.¹⁰⁵⁾ A következő évben pedig (935) egy csapatjukat, már megint nyugoton, Felső-Burgundiában találjuk, a hol azonban nem sokáig garázdálkodtak, mert a mikor Rudolf francia király ellenük fordult, tovább indultak, s átmentek Olaszországba.¹⁰⁶⁾ E csapatnak egyébiránt talán csak az volt feladata, hogy kikémlelje az utakat, s előkészítse a jövő hadjáratot. I. Henrik király 936 július 2-ikén meghalt. Utána fia, I. Ottó, 24 éves, vörös képű, magas, jó lovas, nagy vadász, nem irástudó, de azért nyílt eszű, erős, kormányra termett fiatal ember követ-

kezett a német trónon. A magyarok mindjárt 937 legelején megtámadták. Berohantak Alemanniába, Frankoniába és tüzzel-vassal pusztítottak. Egy csapat Frankonia, Thüringia felül Szászország nyugoti részébe akart törni, de Ottó útját állta, a szász határtól elverte, s mikor visszavonulóban átkelt Lotharingiába, utána ment és Metzsig üldözte.¹⁰⁷⁾ Az idej magyar hadjáratnak különben is főcélja a Rajnántúl volt. A főszereg mintegy a bőjt (feb. 15 — ápril 2.) derekán kelt át a folyón Wormsnál, és Lotharingián keresztülörve, szétáradt Franciaországban, Aquitaniában s a Rhöne jobb partján fekvő francia Burgundiában. IV. Lajos francia király, alig serdülő ifjú, tétlenül nézte a pusztulást. A magyarok, miután Rheims vidéket feldúlták, 937 márczius 24-ikén Sens környékét perzselték fel, azután átkeltek a Loireon, Berryben, Bourges vidékén jártak, de Ebbo, Chateauroux ura, vára mellett megverte őket, bár a győzedelmes csatában maga is elesett, s a magyarok kénytelenek voltak Orleansnál visszamenni a Loireon, s onnét keletre fordultak. Július havában Dijon vidékén jártak, Burgundiában, s ez ország felső vidékét, Langres táját, az Oignon mentét, fel Lureig, a Vogesek aljáig szintén elpusztították. A nép mindenfelé szétszaladt, elrejtözött. A mező pusztán maradt; a feldúlt kolostorokat felverte a gaz, s a pusztítás nyomait még negyven év mulva is lehetett látni. Burgundiából a magyarok nem a feldúlt francia részeken mentek vissza, hanem neki vágtak az Alpeseknek és Olaszországon át tértek haza, de egyes csapatok még itt is lementek Beneventig, Nápoly vidékeig; Capua mellett, a Garigliano

sikságán, 12 napig tanyáztak, s onnét dúlták a környéket, fogdosták a montecasinoi apátság embereit és váltságdíjul mindenféle egyházi szert: füstölőt, gyertyatartót, oltártakarót, szőnyeget, ruhát, ezüst poharat, kanalat zsaroltak ki a benczésektől. Mikor azonban más úton, mint a merre jöttek, éjszakra, a mai Abruzzon át fordultak hazafelé: az olaszok a hegyes vidéken rájuk rohantak, és majdnem mindnyáját levágták, úgy hogy csak kevesen látták viszont hazájukat.¹⁰⁸⁾

E diadalmas hadjárat, vagyis inkább kaland után a magyarok 938-ban újra Szászországot támadták meg, kelet felől és Halberstadt táján, a Bode mellett ütöttek táborot és onnan nyargaltak ki mindenfelé pusztítani, rabolni. Az egyik csapatot azonban, mely nyugotra ment, mikor Wolfenbüttel közelében, esőben elázva, fáradtan, Stederburg mellett ellovagolt, a stederburgiak megrohanták, megverték, sokat belőlük levágtak, sok lovat és néhány zászlót elfoglaltak. A mint a körülfekvő megerősített helységekből látták, hogy a magyarok menekülnek: a szászok mindenfelől kirohantak, s a futók legnagyobb részét agyonverték. Maga a vezér is valami agyagbányába szorult és ott veszett. Egy másik csapatot, mely északra tartott, egy áruló szláv a Braunschweigtól északkeletre, már a mai Brandenburgban fekvő Drömming, ma is mocsáros vidékre vezette, s ott a hinárban, mikor a szászok körülvették, megsemmisült. Vezérét elfogták, Ottóhoz vitték és nagy sarcot kellett szabadságáért fizetnie; a magyar főszereg pedig — a Bode mellett — elvesztve kedvét, abbahagyta a háborút és sietve hazatávozott. Ez

volt a magyaroknak utolsó becsapása Szászországba.¹⁰⁹⁾ Szerencsésebb volt az a csapat, mely 940 tavaszán Olaszországba tört, s hosszabb ideig Közép-Olaszországban, Róma körül is tanyázott, és változó szerencsével verkedett. Olasz király ez időben a burgundi Hugo volt, ki 924-ben a magyarokkal harczolt, de most nem tudott velük szembeállni. Tíz véka pénzt adott tehát nekik és rábeszélte őket, hogy menjenek el Spanyolországba, Cordovába, melyet akkor, III. Abderrahman, a legnagyobb spanyol moszlim khalifa alatt a „világ díszének“ lehetett nevezni; 28 külvárosa, 3000 mecsetje, pompás palotái, 113,000 háza volt, melyekben félmillió ember lakott. A magyarok kezeseket adtak Hugónak, hogy mennek, Hugo pedig vezetőkről gondoskodott. Elindultak Olaszországból, de még alig érték el Abderrahman birodalmát, mikor, alkalmasint a mai Aragonia keleti, sivatagszerű részében, száraz, kietlen vidékre jutottak, három napig vizet se láttak, majdnem elepedtek a szomjúságtól. Ilyen vidéken — gondolták — nem lehet lóval járni, s dühösen neki estek vezetőjüknek, halálra verték és sebbel-lobbal visszasiettek hazájukba.¹¹⁰⁾

E kisebb kalandok után a magyarok 943 ápril havában, miután 936 óta, mikor egy csapatjuk Attikaig kalandozott, úgy látszik, nem bántották, nagy sereggel a római birodalmat támadták meg. Romanos császár, ki még mindig uralkodott, újra Theophanos patriciust küldé hozzájuk, s az ismét, öt évre, fegyverszünetet eszközölt, bizonyosan nem ingyen, s annak megerősítésére a magyarok több előkelő kezest adtak.¹¹¹⁾ A byzanczi udvar most azon volt, hogy a magyarokat,

főembereiket megnyerje, lekenyerezze, mint bölcset Leo császár idejében, mikor a császár azt irhatta róluk, „hogy a rómaiak hűbéreseinek akarnak látszani!“ Egyik neves emberük ez időtt Bulcsu, vagy mai kiejtéssel: Böles volt, a konde, fia Kálnak, ki szintén a kende-méltóságot viselte. Tanyája a Balaton éjszaki, zalai, veszprémi partvidékén volt, a hol még mai nap több Kalla helység talán atyjára emlékeztet. Szilaj, vérengző ember hírében állott, úgy, hogy emléke mint *Vér-Bulcsu* él a magyar hagyományban, de azért a byzanczi udvar, a byzanczi hizelgés, adomány — legalább ideig-óráig — megszelidítette. A fegyverszünet ideje alatt Árpád egyik ivadékával, a legidősebb fiú, Tarkas, unokájával, Tormással,¹¹²⁾ kinek atyját Tevelnek hitták, megfordult Konstantinápolyban, barátságot kötött a görögökkel; rávették, hogy megkeresztelkedjék; s mint kiválóbb barbár királyokkal, fejedelmekkel tenni szokták, megtették patriciusnak, elhalmozták ajándékokkal. Kevéssel utána, 946 körül, eljött Byzanczba a „nagy, hatalmas“ Gyula, Tuhutum vagy Téteny unokája, az erdélyi föld vajdája, a kinek idejében a magyarság már kiterjeszkedett a mai Torda-Aranyos vidékére, sőt elérte a Maros völgyét, a mai Alsófehért, a hol Gyula, nem messze a folyótól, éjszakra „vadászat közben nagy várost talált“, — Apulum romjait — „melyet régen a rómaiak építettek.“ Oly kitüntetéssel fogadták, bántak vele, mint Bölcsest, s ő is felvette a kereszténységet, melyben talán István nevet nyert, de nagyobb buzgalommal, mint Böles, — függetlenebb is volt, többet is tehetett — hazavitt magával egy Hierotheus nevű, híres, szent életű bará-

tot, kit Theophylactos konstantinápolyi patriarkha (933—956.) „Turkia“ püspökének felszentelt. Hierotheus nem is működött siker nélkül; „sokat a barbár hamisságról a keresztény hitre térített.“ Fejedelme, Gyula, is megmaradt a hitben; „római földre többé be nem csapott, sőt összevásárolt keresztény foglyokat, hogy szabadon bocsáthassa őket.“ Bulcsu azonban honn megváltozott. Vérengző, vad természete „megszegte az Istennel kötött frigyét“, s visszavitte a pogányságra, s a mint az ötévi fegyverszünetnek vége szakadt, újra meg újra becsapott embereivel régi barátjai birodalmába.¹¹³⁾

VIII.

Kalandok. Az augsburgi csata. (955.)

Az időtájt, hogy Bulcsu, Gyula Konstantinápolyban jártak s a fegyverszünet Byzanczczal még tartott: meghalt Fáisz és utódja lett Zsolt fia, Taksony, ki 947-ben nagy sereget vezetett Olaszországba, eljutott a félsziget délkeleti csücsáig, Otrantoig, s az olaszok csak tíz véka ezüsstel tudták visszavonulását megvásárolni. Kevéssel utóbb, 947 végén, a magyarok közvetlen szomszédjai, a bajorok élére is új ember került. Arnolf herceg, a magyarok barátja, ellensége, adófizetője, 937-ben meghalt. Testvére, utódja, Berthold, a magyarok egy támadó csapatját, 943 aug. 12-ikén, Welsnél, a mai Felső-Ausztriában keményen megverte.¹¹⁴⁾ Halála után (947.) Arnolf veje, Henrik, I. Ottó német király öccse, következett a bajor hercegi széken, 28 éves, szép, daliás ifjú, okos és merész vállalkozó egyaránt; de szép tulajdonságait elhomályosítá rossz, kaján, kegyetlen természete, melyet már barátságtalan, komor tekintete is elárult. Nagy ambíció és irigység sarkallták mindjárt, mihelyt felerdült. Sokat áskálódott, lázongott Ottó testvére ellen; még életére is tört. Mikor azonban látta, hogy nem boldogul, meghunyászkodott, „szolgalelkűleg“ követte parancsait s most Bajorország vitéz őrévé vált a magyarok ellen.¹¹⁵⁾ 948-ban olvasunk csatáról, melyben a „pogányokat“ levertek. 949 aug. 9-én a